

Ahmedîlerin İnançlarına Popüler Kültürden Meşruiyet Kazandırma Çabaları: Diriliş Ertuğrul Dizisi Örneği

Efforts to Legitimizing to Ahmadiyya Through Popular Culture: The
Example of *Diriliş Ertuğrul* Series

Halide Rumeysa KÜÇÜKÖNER

Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı
rumeysah@hotmail.com
ORCID: 0000 0002 0141 8287

Araştırma Makalesi/Research Article

DOI: 10.56671/hafizadergisi.1164636

Sayfa: 36-58

Makale Gönderim Tarihi

19/08/2022

Makale Kabul Tarihi

06/09/2022

Öz

19. yüzyılın sonralarına doğru ortaya çıkan Ahmedîlik modern dini söyleme sahip bir dinî yapılandırma. Ahmedîlerin Batı ülkelerine yoğun şekilde göç etmeye başlamalarıyla birlikte dinî söylemlerinde belirli bir değişim; hatta dönüşüm yaşanmıştır. Batı'da doğup büyüyen Ahmedîlere hitap edebilmek adına kurumsal Ahmedîlik, popüler kültür öğelerinden sıklıkla yararlanmaktadır. Bilhassa gençlerin dijital tv portalı olan Netflix gibi mecralardaki programlara yönelik artan ilgileri Ahmedîlerin de bu mecralardaki programları kendi inançlarına uygun şekilde yorumlamalarına neden olmaktadır. Nitekim kurumsal Ahmedîliğin en önemli yayın organı olan *The Review of Religions*'da Diriliş Ertuğrul dizisine dair yapılan bir değerlendirme yazısı bu durumun önemli bir örneğidir. Bu yazıda, dizi hakkında genel bir değerlendirme yapıldığı düşünülürken son kısma gelindiğinde dizideki bir bölüm üzerinden Mirza Gulam Ahmed'in (ö. 1908) mesihliğine ve mehdiliğine delil getirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu çalışma vesilesiyle popüler kültürün önemli bir öğesinin ilginç bir şekilde nasıl Ahmedî inançlarına intibak ettirilmeye çalışıldığı incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmedîlik, Mesih, Mehdi, Diriliş Ertuğrul, Popüler Kültür

Abstract

Ahmadiyya, which emerged towards the end of the 19th century, is a religious structure with modern religious discourse. A certain change in their religious discourse with the intense immigration of Ahmadis to Western countries; there has even been a transformation. In order to appeal to Ahmadis who were born and raised in the West, institutional Ahmadiyya frequently make use of popular cultural elements.

In particular, the increasing interest of young people in programs in channels such as Netflix, the digital TV portal, causes Ahmadis to interpret the programs in these channels in accordance with their own beliefs.

As a matter of fact, an article about the *Diriliş Ertuğrul* series in *The Review of Religions*, the most prominent publication of institutional Ahmadiyya, is an significant example of this situation.

While it is thought that a general evaluation has been made about the series in this article, it is understood that an attempt is made to provide evidence for Mirza Ghulam Ahmed's (d. 1908) messianism when it comes to the last part. In this study, it will be tried to examine how an important element of popular culture is interestingly adapted to Ahmadi beliefs.

Keywords: Ahmadism, Diriliş Ertuğrul, Messiah, Mahdi, Popular Culture

Giriş

Ahmedîlerde Dinî Söylemin Muhatap Kitle Bağlamında İnşası

Ahmedîlik 19. yüzyılda Hint alt-kıtasında Allah'la irtibatın her daim devam etmesi gerektiği düşüncesine dayanan bir anlayışla ortaya çıkmıştır. Dikkatlice tetkik edildiğinde Ahmedîlerin buldukları coğrafyayla uyumlu farklı dinî söylemler geliştirdikleri görülecektir.¹ Nitekim görece özgür oldukları İngiliz hâkimiyetindeki Hindistan'dan, 1947'de Pakistan'a göç etmek zorunda kaldıklarında diğer Müslümanlar tarafından daha tolere edilebilir, makul söylemler geliştirmişler; hatta bazı hususlarda takiiye yapmak zorunda kalmışlardır.² Sözgelimi Mirza Gulam Ahmed'in

¹ Bu çalışmanın konusu ana bünye Ahmedîliğin temsilcisi olan Kadiyânî Ahmedîlik'tir. Zira Lahorî Ahmedîliğin sayı bakımından temsil kabiliyeti oldukça düşüktür. Bu sebeple Ahmedîlik ifadesi ile kastedilen "Kadiyânî Ahmedîlik"tir.

² Yohanan Friedmann, *Prophecy Continuous: Aspects of Ahmedî Religious Thought and Its Medieval Background* (New Delhi: Oxford University Press, 2003), 38; Munir Muhammad - Rustam Kayani, *Report of the Court of Inquiry constituted under*

nübüvvetine dair düşüncelerini, tevil ederek açıklamışlardır. Lakin her ne kadar din dillerini ifade ederken, daha kapalı, örtük ifadeler kullansalar da siyasal bir problem olmaktan kurtulamamışlardır.³ Siyasal probleme dönüşmeleriyle birlikte özellikle 1980lerden itibaren Batı ülkelerine yoğun şekilde göç etmeye başlamışlardır.⁴

Ahmedîlerin Batıya göçle birlikte muhatap kitleleri değişmiş; Müslümanlardan ziyade farklı din mensuplarıyla iletişim kurmaya başlamışlardır. Buna uyumlu olarak kurucuları Mirza Gulam Ahmed'in bütün dinlerin birlikteliğine dayanan dinî idealine daha belirgin bir şekilde vurgu yaparak "dinler üstü" bir din söylemini benimseyip ön plana çıkarmışlardır. Bu yeni din söyleminde salt İslami bir din dili yerine bütün dinlerdeki ortak hakikatler üzerinden bir dinî telakkiyi esas almışlardır.⁵ Öte yandan Batı'da Ahmedî kitlenin sosyolojik yapısının değişmeye başlaması da dinî söylemlerinde belirgin bir değişim ve dönüşümün yaşanmasına neden olmuştur. Nitekim Pakistan'da doğup büyüyen kişilerden oluşan Ahmedî kuşağın yerini süreç içerisinde Batı'da doğup büyüyen ve Batılı hayat tarzını benimseyen ve büyük ölçüde Batılı kültürün etkisinde kalan üçüncü nesil Ahmedîlerin almaya başlamasıyla birlikte yeni kuşağa yönelik söylemler geliştirilmiştir.⁶ Bir başka ifadeyle yapısı değişmeye başlayan, Batılı popüler kültürün etkisinde kalan Ahmedî kitleye hitap edebilmek adına yeni dinsel araçlar kullanılmaya başlanmıştır. Bu noktada özellikle popüler kültür öğelerinden sıklıkla yararlanılmaya girişilmiştir. Bu yeni söylemin bir tezahürü olarak popüler kültürün ürünlerinden (dijital tv portallarından) Netflix gibi mecralardaki programlar Ahmedîler, tarafından kurumsal anlamda gözlem altına alınmıştır. Zira Ahmedî gençlerin bu tür portallara artan ilgileri söz konusudur. Bu mecralardaki bazı programlar ciddi şekilde eleştirilmiştir. Ancak bazı programlar ise Ahmedî dinî anlayışına uygun tarzda yorumlanarak Ahmedî inançlarına meşruiyet kazandırılmaya çalışılmıştır. Nitekim Ahmedîlerin en önemli yayın organlarından olan *The Review of Religions* dergisinde *Diriliş Ertuğrul* dizisine dair yapılan bir değerlendirme yazısı bu durumun önemli bir örneğidir. Bu çalışmada da popüler kültürün önemli bir öğesinin ilginç bir şekilde nasıl Ahmedî inançlarına intibak ettirilmeye çalışıldığı değerlendirilmeye çalışılacaktır.⁷ Çalışmada, *Diriliş Ertuğrul* dizisindeki tarihsel olaylar konumuzla ilgili olmadığı için kapsam dışıdır. Sadece Ahmedîlerin kendi inançlarına meşruiyet

Punjab act II of 1954 to enquire into the Punjab disturbances of 1953 (Punjab, 1954), 199; Naseer A. Faruqi, *Ahmadiyyat and Qadianiyyat* (USA, 1990), 9-10.

³ Gregory Shaun, *Democratic Transition and Security in Pakistan* (Oxon: Routledge, 2016), 7.

⁴ Bütün mezhepleri olduğu gibi Ahmediliği de dinî, politik şartların ve yaşanan coğrafyanın özellikleriyle birlikte anlamak gerekmektedir. Konu hak. bkz. Ömer Faruk Teber, "Mehdîlik İnanç Temelinde Oluşan Geç Dönem Mezhepler", *Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans Programı İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. Mehmet Ali Büyükkara (Eskişehir, 2012), 192.

⁵ Halide Rumeysa Küçüköner, "'Mormon Bakış Açısından Ahmedîlik: Garth Jones Ve Onun 'İslam'ın Ahmedîleri: Bir Mormon Karşılaş-Tır-Ması Ve Perspektifi' Makalesine Dair Değerlendirme ve Tercüme", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 12/3 (Ağustos 2020), 650-652; Muzaffer Tan, "Geçmişten Günümüze Şîilik", *ESKİYENİ Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 25 (2012), 65-69.

⁶ Adil Khussain Khan, *From Sufism to Ahmadiyya: a Muslim minority movement in South Asia* (Bloomington: Indiana University Press, 2015), 162-166; Ethem Ruhi Fırlalı, *Kādiyânîlik* (İzmir: DEÜ Yayınları, 1986), 7-9.

⁷ Ahmedîlik, özellikle Batı'da yetişen genç Ahmedîlerin, moderniteyle birlikte salt "deneyim"e dayanan dünya algıları bağlamında, yeni nesil Ahmedîlerin inançlarını deneyimlemelerine oldukça önem vermektedir. Nitekim ilginç bir şekilde "Tanrı'yı Deneyimlendi mi" mottosuna dayanan ve "Varlık Projesi" isimli bir projeye Ahmedîlerin Tanrı'yla manevi ilişkileri; icabet edilen duaları gibi özel anlarını hilafet merkezine göndermeleri istenmektedir. Konu hakkında bkz. "Have You Experienced God" (Erişim 01 Haziran 2022).

kazandırmak adına kullandıkları dinî argümanlar üzerinde durulacaktır. Çalışmanın sonuna da *Diriliş Ertuğrul* dizisine dair bahsi geçen değerlendirmenin bir tercümesi eklenecektir.

1. Ahmedîliğin Kurumsal Hafızası: *The Review of Religions*

Mirza Gulam Ahmed tarafından kurulan *The Review of Religions* dergisi Ahmedîlerin en eski ve en önemli yayın organlarından birisidir. Mirza Gulam Ahmed, derginin ortaya çıkış misyonunu, İslam'ın hakikatlerinin tatmin edici argümanlarla ve ilham verici şekilde Batı'da gerçeği arayan kişilere İngilizce olarak ulaştırmak şeklinde açıklamıştır. Derginin hazırlıklarına 1901 yılında, Mirza Gulam Ahmed tarafından ilk editör olarak tayin edilen Hoca Kemaleddin ve ona eşlik eden Muhammed Ali'nin öncülüğünde kurulan bir ekip tarafından başlanmış ve ilk sayı Mart 1902'de yayımlanmıştır.⁸

Dergi, başlangıçta sadece Mirza Gulam Ahmed'in çalışmalarına yer vermeyi amaçlamış; ancak kısa süre içerisinde önemli Ahmedîlerin ve Batılı mühtedilerin çalışmalarını da içerecek şekilde kapsamını genişletmiştir. Mirza Gulam Ahmed, derginin amacını Batı'da yaşayan yeni mühtedilere yalnız olmadıklarını hissettirmek, yeni ihtidaları mümkün kılmak, gayrimüslimlere açık ve anlaşılır bir İslam sunmak ve Hristiyanlığın tüm yanlış dinî geleneğini yok edip dünyadaki bütün insanları hak dine davet emek olarak açıklamıştır. Böylelikle bütün dinleri birleştirme idealine dayanan mesiyantik nübüvvet iddiasını bu dergi üzerinden açıklayacağını örtük şekilde ifade etmeye çalışmıştır.⁹

The Review of Religions, bir İngiliz dominyonu olan Hindistan'dan özellikle İngiltere'ye gönderilmiş ve İngiltere'deki ilk Müslümanlar arasında oldukça popüler hale gelmiştir. İngiltere İslamı'nın kurucu isimlerinden kabul edilen Abdullah Quilliam¹⁰ de *The Review of Religions* dergisini İslam'a hizmet eden dergiler sınıfında kabul etmiş ve dergi hakkında olumlu görüşler beyan etmiştir.¹¹

Dergi İslamî konuları, farklı dinlerle ilgili meseleleri, sosyal, siyasal ve tarihi konuları Ahmedî bakış açısıyla ele almaktadır.¹² *The Review of Religions*, Ahmedîlerin dünya merkezi olan İngiltere'den aylık olarak İngilizce; Fransa'dan Fransızca, Amerika'dan İspanyolca ve Almanya'dan iki ayda bir

⁸ Ron Geaves, *Islam and Britain: Muslim Mission in an Age of Empire* (New York: Bloomsbury Academic, 2018), 84-85.

⁹ Geaves, *Islam and Britain*, 85.

¹⁰ Abdullah Quilliam, (1856-1932) 19. yüzyıl Victoria dönemi Britanyası'nda yaşayan, sonradan Müslüman olan ve o dönemdeki en etkili Müslümanlardan kabul edilmektedir. Britanya'daki ilk mescidi açan Quilliam, Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid tarafından Britanya'nın Şeyhü'l-İslam'ı, Afganistan Emiri tarafından ise Müslümanların Şeyhi ilan edilmiştir. Quilliam, Liverpool ve civarında aralarında ünlü isimlerinde yer aldığı pek çok Britanyalı'nın İslam'a geçmesini sağlamış ve içerisinde birçok farklı etnik grubu barındıran en dikkat çekici Müslüman topluluklardan birisini oluşturmuştur. Nitekim Quilliam'ın başlattığı "Batı'daki İslam" ideali, "Batı'da da olan İslam" şeklinde revize edilerek sonradan Müslüman olan özellikle neo-gelenekselci akımın temsilcileri olarak bilinen T. J. William Murad, Tarık Ramazan gibi isimler tarafından benimsenmiştir. Abdullah Quilliam'ın adına bir vakıf da kurulmuştur. Bu vakıf, günümüzde Abdullah Quilliam tarafından açılan mescidi restore etmeyi amaçlamaktadır. Ancak bu vakfın İslam'ı hakikatlerden uzaklaştırmak için kurulduğuna dair çeşitli iddialar da söz konusudur. Vakıf hak. bkz "About Abdullah Quilliam" (Erişim 19 Nisan 2022). Abdullah Quilliam'ın hakkında bir eser için bkz. Ron Geaves, *Islam in Victorian Britain: The Life and Times of Abdullah Quilliam* (United Kingdom: Kube Publishing, 2010). Diğer hususlardaki detaylar için "Islam in Victorian Britain The Life and Times of Abdullah Quilliam", *Perlego* (Erişim 19 Nisan 2022); "About Abdullah Quilliam"; "Islam in Victorian Britain: The Life And Times Of Abdullah Quilliam", *World Cat* (Erişim 19 Nisan 2022); Geaves, *Islam and Britain*, 163.

¹¹ Geaves, *Islam and Britain*, 86.

¹² Derginin içeriği hakkında bkz. "Home", *The Review of Religions* (Erişim 11 Haziran 2022).

Almanca olarak yayımlanmaktadır.¹³ Derginin ilk kurulduğu tarihten itibaren hemen bütün sayıları derginin resmi web sitesinde yer almaktadır.¹⁴ Derginin ana sayfasındaki İngilizce basılı versiyonuna en son Ekim 2021 sayısı ile ulaşılmıştır. Bundan sonra artık derginin basılı versiyonu sisteme yüklenmemekte, dergi aynı içerikle ancak dijital olarak da ayrı bir versiyonla yayımlanmaktadır.¹⁵ Dergi, İslam kültür ve medeniyet tarihiyle ilgili çeşitli dijital sergilere de ev sahipliği yapmaktadır.¹⁶

2. *Diriliş Ertuğrul* Dizisini Mesyanik Söylem Üzerinden Okuma

Diriliş Ertuğrul dizisi son dönemin en popüler dizilerinden birisidir. Dizi, Kayı boyu lideri Ertuğrul'un önderliğinde Türklerin Anadolu'ya yayılma süreçlerini ve farklı devletlerle mücadelelerini konu almaktadır. Dizi dünyanın farklı coğrafyalarındaki büyük bir izleyici kitlesi tarafından Netflix üzerinden ilgiyle takip edilmektedir. Ahmedîler tarafından da yoğun bir ilgiyle takip edilen diziyi *The Review of Religions*'da Ahmedîler kendi bakış açılarıyla değerlendirmişlerdir. Bu değerlendirmeler tetkik edildiğinde yoğun olarak dizide verilen tarihsel olayların doğru olup olmadığı üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Dizideki tarihsel olayların pek çoğunun hakikatte farklı olduğu düşüncesi savunulmaktadır. Ancak *Diriliş Ertuğrul* dizisine dair yapılan bu değerlendirmenin *The Review of Religions* gibi kurumsal Ahmedîliğin en önemli yayın organlarından bir tanesinde yer alması kendi inançlarıyla doğrudan ilişkilendirilebilecek bazı temalara sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim diziyeye dair yapılan değerlendirme incelendiğinde Ahmedîler tarafından ilginç bir şekilde kendi inançlarına bir meşruiyet kaynağı yapıldığı görülecektir. Bu durum ise muhtemeldir ki "Ertuğrul" karakteri üzerinden muhatap kitleyi etkileme çabalarının bir sonucudur.

Zafir Malik'in *The Review of Religions* dergisinde *Diriliş Ertuğrul* dizisine dair yaptığı değerlendirme bir ana ve bir alt başlıktan oluşmaktadır. "Ertuğrul Gazi Gerçek Bir Kişi miydi? Netflix Dizisi "Diriliş Ertuğrul'un Arkasındaki Hakikat Ortaya Çıkıyor" şeklindeki ana başlık, dizinin klasik bir tarihsel değerlendirmesinin yapılacağını düşündürmektedir. Ancak "Netflix'in sevilen dizisi *Diriliş Ertuğrul* ile İmam Mehdi arasındaki bağlantı nedir?" şeklindeki ikinci başlık aslında bu konunun neden *The Review of Religions* dergisinde yer aldığını açıklamaktadır.

Diziyeye dair girişte yapılan genel değerlendirmede dizinin belki de ilk defa Müslümanlara dair olumlu bir imaj sunan bir popüler kültür ürünü olduğu vurgulanmaktadır. Müslümanların medyada genellikle olumsuz bir şekilde sunulduğu belirtilmektedir. Lakin Müslümanların en azından bir kısmının da ürettikleri terörle bu düşünceye destek çıktıkları ifade edilmektedir. Bu noktada bu sözlerle kapalı bir şekilde Seleflilik eleştirisi yapılmaktadır. Nitekim Ahmedîlerin

¹³ Derginin farklı dillerdeki siteleri için bkz. "Home"; "Home", *Revue der Religionen* (Erişim 10 Haziran 2022); "Home", *La Revue des Religions* (Erişim 11 Haziran 2022); "The Review of Religions En Español" (15 Haziran 2022).

¹⁴ Ahmedîlik'te kurumsal hafızaya oldukça önem verilmekte, ciddi şekilde arşivleme yapılmaktadır. Bilhassa Mirza Gulam Ahmed'e kadar intikal eden bilgilere ve eserlere ayrı ihtimam gösterilmektedir. Nitekim *The Review of Religions*'ın erken dönem sayılarını toparlayabilmek adına ciddi manada çaba sarf edilmiş hem kütüphaneler taranmış hem de Ahmedîlerin ellerinde bulunan eski sayıların toparlanabilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Daha sonra toplanan bütün bu dergiler kronolojik olarak dijital sisteme eklenmeye başlamıştır. Derginin erken dönem sayılarının büyük bir kısmı toplanmış, kalan sayılar içinse çalışmalar devam etmektedir. Bu bilgiye 25 Haziran 2015 tarihinde Amerika'da Chicago Beytül-Cemay Mescidi'nde Ahmedîlerle kayıt-dışı gerçekleştirdiğim sohbet esnasında ulaştım.

¹⁵ "Print Magazine Editions" (30 Mayıs 2022).

¹⁶ "The Review Of Religions Events & Exhibitions – Exhibition 2019" (Erişim 16 Haziran 2022).

modern, ılımlı dinî söylemlerinde Selefi karşıtlığı belirgin şekilde kendisini hissettirmektedir. Batı ülkelerinde İslam'ın ayrıştırıcı değil, birleştirici bir dinî pratiğe sahip olduğu Seleflik karşıtlığı üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır. Son yıllarda halifenin hemen her hutbesinde İslam'ın barış dini olduğu ve şiddete meyledenlerin İslam'ın temsilcisi olmadıkları vurgulanmaktadır. Bu bağlamda dünya çapında “Barış Konferansları”, “Dinler Arası Diyalog Toplantıları” düzenlenmektedir.¹⁷ Bu dizide de kendi dinî anlayışlarına benzer şekilde “Ertuğrul” karakteri üzerinden din, dil, ırk, cinsiyet fark etmeksizin bütün insanlar için adalet, barış, gibi İslami değerlerin ön plana çıkarıldığı savunulmaktadır.

Yazıda, dizi boyunca Allah'tan ümit kesilmemesi gerektiğine dair bir anlayışın hâkim olduğu ve Allah'ın kuluna her daim yardımda bulunacağı düşüncesinin vurgulanması üzerinde durulmaktadır. Aslında bu vurguyla “kurtarıcı” düşüncesi arasında örtük bir bağlantı kurulmaktadır. Zira semavi ve semavi olmayan dinlerde “ümit” ve “umut” kelimelerinin müşahhaslaştırılmış hali “kurtarıcı” fikridir. Nitekim dizideki “Mehdi gelince her şey düzelecek.” repliğinin özel bir vurguyla yazar tarafından kullanılması, arka planda insanlara ümit ve umut veren şeyin mehdi/kurtarıcı beklentisi olduğu düşüncesinden kaynaklanmış olmalıdır.¹⁸

Yazar Zafir Malik, diziye dair genel bir değerlendirme yaptığı giriş sonrasında uzun bir şekilde *Diriliş Ertuğrul* dizisindeki tarihsel olayların gerçekliğini çeşitli kaynaklar üzerinden tartışmaktadır. Ancak değerlendirmenin sonuna doğru “Diriliş Ertuğrul ile İmam Mehdi Arasındaki Bağlantı – 1. Sezon, 50. Bölüm” isimli başlıkla bu değerlendirmenin esas amacını açıklamaktadır. Yazıda, dizide de yansıtılan İslam tarihinde yaşanan kaos ve çatışmaların nedenleri üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda Müslümanlara en çok yine Müslümanların zarar verdiği nitekim meşru halife Hz. Osman'ın öldürülmesine önderlik eden İbn Sebe'nin fitnenin ateşini yaktığı savunulmaktadır.¹⁹

Erken dönemde yaşanan fitne hadiselerinin akabinde ilginç bir şekilde Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler döneminden itibaren İslam'ın bir gerileme dönemi içerisinde olduğu ve bu gerilemenin yaşanacağını Hz. Peygamber tarafından önceden bildirildiği de yazar tarafından ifade edilmektedir. Ancak bu konuyla ilgili bir rivayet aktarılmamaktadır. Müslümanların kötü durumunun ise Mehdi gelince düzeleceği savunulmaktadır.²⁰ Bu şekilde bir yaklaşımla Ahmedîliğin

¹⁷ Khan, *From Sufism to Ahmadiyya*, 162-166.

¹⁸ Muhammed Bâkır es-Sadr, *Bahs Havle'l-Mehdî* (Beyrut: Dârü't-Teâruf, 1981), 8; Krawitz Lilian, *Challenging Messianism and Apocalypticism: A Study of the Three Surviving Messiahs, Their Related Commonalities, Problematic Issues and The Beliefs Surrounding Them* (South Africa: University of South Africa, PHD Thesis, 2010); Mahmut Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013), 38, 40.

¹⁹ Ancak İbn Sebe meselesi kaynaklarda oldukça tartışmalı bir kişilik olarak yer almaktadır. Zira genellikle sahabenin fitne dönemi olaylarındaki rolünü ve etkisini azaltmaya çalışan kişilerin İbn Sebe'yi “günah keçisi” olarak ilan edip erken dönem olaylarını daha kabul edilebilir şekilde sunmaya çalıştıkları düşüncesi pek çok araştırmacı tarafından dile getirilmektedir. Bkz. İbn Sebe hakkındaki tartışmalar için bkz. Siddık Korkmaz, *Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2005); Siddık Korkmaz, “İbn Sebe Rivayetinin Tarih ve Makâlât Türü Eserlere Yansıması”, *Dinî Araştırmalar* X/29 (2007), 129-144.

²⁰ İlginçtir ki dizide Mehdi'nin geleceğinin söylendiği sahnede İbn Arabî de bulunmaktadır. İbn Arabî, İslam geleneğinde bir “kurtarıcı”nın gelmesi gerektiğine dair rivayetleri en çok mevzubahis âlimlerdendir ancak o gelecek olan kurtarıcının Hz. İsa olacağını söylemektedir. Bu noktada Ahmedîlerin Mirza Gulam Ahmed'in mehdiliğine delil olarak gösterdikleri sahnede belirgin bir çelişki söz konusu olmaktadır. İbn Arabî'nin konu hakkındaki görüşleri için bkz. İbn Arabî

kurucu ideali olan mehdilik fikri, Hz. Peygamber’den de referans alınarak itikadî bir alana taşınmış olmaktadır. Nitekim Mehdi’nin Müslümanların büyük çoğunluğu tarafından da beklendiği iddia edilerek bu düşünceye geniş çerçeveli bir meşruiyet alanı sağlanmaya çalışılmakta;²¹ bu beklentinin / idealin de Mirza Gulam Ahmed’in zatında gerçekleştiğine inanılmaktadır.

Yazar, Mehdi’nin geleceğine dair genel bir tartışma yaptıktan sonra bu düşüncenin teorik kısmına da kısaca değinmektedir. Nitekim mehdi hakkında hemen bütün hadis kitaplarında çeşitli rivayetlerin bulunduğu bahsetmektedir. Ancak bu noktada Ahmedîlerin en fazla eleştiri aldıkları konu olan *Buhârî* ve *Müslim*’de neden bu rivayetlerle ilgili bilgilerin bulunmadığını da tartışmaktadır.²² Yazara göre İmam Buhârî ve İmam Müslim’in bu rivayetleri bilmemesi mümkün değildir. Ancak iki imam, bu konuyla ilgili çelişkili olan rivayetlerden uzak durmaya çalışıp en açık delil olarak kabul ettikleri 'Meryem oğlu İsa'dan başka Mehdi yoktur.'²³ rivayetini kabul etmişlerdir. Böylelikle onlar hem çelişkili rivayetlerden uzak durmuş; hem de mesih/mehdi “kurtarıcı” düşüncesini meşrulaştırmış olmaktadır.²⁴

Yazar mehdi rivayetlerinde geçen mehdi tipolojilerini de konu etmektedir.²⁵ Yazar, kurucusu Mirza Gulam Ahmed’le paralel bir yaklaşımla mehdi rivayetlerindeki yakıcı-yıkıcı mehdi figürlerini ciddi şekilde eleştirmektedir. Rivayetlerin literal okunmaması gerektiğini, onların tevil edilerek anlaşılması gerektiğini savunmaktadır. Dinde zorlama olmadığını ve Hz. Peygamber’in dahi yapmadığı şeyi neden Mehdi’nin yapması gerektiğini sorgulamaktadır.²⁶ Bu bağlamda gelecek olan Mehdi’nin savaşları sona erdirecek, barışçıl ve barışsever bir Mehdi olması gerektiğini ileri

Muhyiddin, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayınları, 2011), 1/425-426; İbn Arabî Muhyiddin, *Füsûsü'l-Hikem*, thk. Ebü'l-Alâ Afifi (Beirut: Dârü'l-Kitâbi'l Arabî, ts.), 62.

²¹ Mehdi meselesinin akâid konusu olup olamayacağına dair farklı bakış açılarıyla çeşitli tartışmalar için bkz İbn Babâveyyh Şeyh Sadûk, Ebu Cafer Muhammed b. Ali, *Kemalü'd-din ve Temamü'n-nime* (Kum: Darü'l-Kütübü'l-İslâmiyye, 1395), 432-433; Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*, 25, 36-37; Muhammed Ahmet İsmail el-Mukaddem, *Hurafe Değil Gerçek Mehdi*, çev. Mustafa Öztürk (İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2011), 87-105; Ekrem Sarıçioğlu, *Mehdi Gelecek mi? Dinlerde Mehdi Tasavvurları* (Samsun: Fakülte Kitabevi, 1997), 16-17.

²² Kütüb-i Sittede yer alan mehdi rivayetleri için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. 2, s. 74 (I/84, Hadis no: 645), C. 2, s. 163 (I/99, Hadis no: 773), C. 6, s. 42-44 (I/376-377, Hadis no: 3571, 3572), C. 7, s. 174 (I/430, Hadis no: 4098), C. 7, s. 311 (I/448, Hadis no: 4279), C. 17, s. 209-210 (III/17, Hadis no: 11130), C. 17, s. 254-255 (III/21-22, Hadis no: 11163), C. 17, s. 321 (III/28, Hadis no: 11223), C. 17, s. 416 (III/36, Hadis no: 11313), C. 17, s. 426-427 (III/37, Hadis no: 11326), C. 18, s. 61-62 (III/52, Hadis no: 11484); İbn Mâce, *Sünen*, (36) Fiten 34 (s. 679-680); Ebû Davud, *Sünen*, (30) Mehdi 1 (s. 765-767); Tirmizî, *el-Câmiü'l-Kebîr*, "Fiten", 52, 53 (C. 4, s. 84-86).

²³ İbn Mâce, *Sünen*, (36) Fiten 24 (s. 667-668); Hâkîm en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, C. 4, s. 488 (IV/441, Hadis no:8363).

²⁴ Mirza Gulam Ahmed’in bu konu hakkındaki görüşleri için bkz. Mirza Gulam Ahmed, *Elucidation of Objectives* (UK: Islam International Publications, 2004), 15-16. Ancak Ahmedîlerin Mirza Gulam Ahmed’in mesianik iddialarına en büyük delil kabul ettikleri Buhârî ve Müslim’de geçen bu rivayetin senediyle ilgili ciddi tartışmalar söz konusudur. Rivayet hakkında değerlendirmeler için bkz. Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun Hadrami İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir (İstanbul: Yenişafak, 2004), 1/426; Şemseddin İbn Kayyim Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'd-Daîf*, thk. Abdulfettah Ebû Ğudde (Beirut: Mektebü'l-Matbûatü'l-İslâmiyye, 1983), 141-143; Orhan Yılmaz, “Mehdi İnancına Kaynaklık Teşkil Eden Hadislerin Değerlendirmesi”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic C 12/2* (2017), 276.

²⁵ Siyasî ve dinî hareketlerde mehdilik tipolojileri hakkında bkz. Sönmez Kutlu, “Beklenen Kurtarıcı İnanışına Dayalı Siyasî ve Dinî Hareketlerde Mehdilik Tipolojileri”, *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*, ed. Yusuf şevki Yavuz (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017).

²⁶ Mirza Gulam Ahmed’in bu konu hakkındaki görüşleri için bkz. Mirza Gulam Ahmed, *İsa Mesih Hindistan'da*, çev. Abdulgaffar Han (Turkey, 2008), 15; Mirza Gulam Ahmad, *The Essence of Islam*, çev. Chaudhry Muhammad Zafrullah Khan (Great Britain: Islam International Publications, 2007), 1-4/174-176, 284.

sürmektedir. Bütün bu tanımlara uyan, barışa en fazla katkı sağlayan, dünyanın 200 ülkesine ulaşan barış idealin sahibinin ise hakiki mehdi olan Mirza Gulam Ahmed olduğunu savunmaktadır. Ancak dünya tarihinin en kanlı ve Hobsbawm tarafından “aşırılıklar çağı” olarak tabir edilen bir yüzyılını geride bırakmışken Mirza Gulam Ahmed’in yüzyıllık mehdilik iddiasının ne derece başarılı olduğu sonucu oldukça tartışmalı görünmektedir.²⁷ Zira yazarın oldukça genel şekilde Mirza Gulam Ahmed’in mehdiliğine delil getirecek şekilde sunmaya çalıştığı mehdilik meselesi İslam geleneğinde yüzyıllardır tartışılmaktadır. Nitekim bu tartışma konuları sadece mehdinin fonksiyonu, çağı, yaşı, kimliğine dair konulardan değil mehdie dair ontolojik tartışmalardan da oluşmaktadır. Yazar bu noktada tartışma konusu olan bu rivayetleri dışarıda bırakıp rivayetlerde seçmeci davranmaktadır. Sadece Ahmedîler tarafından en önemli kabul edilen birkaç rivayeti Mirza Gulam Ahmed’in mehdiliğini meşrulaştıracak şekilde sistematize etmeye çalışmaktadır.

Yazarın derinlikten uzak bir şekilde ele aldığı “mehdilik” meselesi zaten mehdi inancına sahip olan Ahmedî kitleye hitap etmektedir. Nitekim 448 bölüm devam eden dizideki “Mehdi gelince her şey düzelecek.” ifadesinin geçtiği sadece bir sahne üzerinden *Diriliş Ertuğrul* dizisi ile Mirza Gulam Ahmed’in mehdilik iddiaları arasında bağlantı kurmaya çalışması da aslında hedef kitesini ikna etmek için değil zaten inanan bir kitleye popüler kültür elemanları üzerinden de inançları hakkında ilham vermeyi amaçlamasından kaynaklanmış olmalıdır.

Yazarın değerlendirmeyi bitirirken son cümlesindeki “hiçbir şey 'Mehdi gelince her şey düzelecek.' ifadesinden daha doğru değildir.” şeklindeki sözleri aslında *Diriliş Ertuğrul* dizisine dair yapılan ve *The Review of Religions*'da yayımlanan değerlendirmenin amacını da açık ve sarıh olarak ortaya koymaktadır. Bu şekilde popüler kültürün önemli bir ürünü olan bu dizi üzerinden Ahmedîlere mehdinin hak olduğu ve Mirza Gulam Ahmed'in meşru mehdi olduğu tekraren ispatlanmaya çalışılmaktadır.

Sonuç

Ahmedîler, modern bir dinî söyleme sahip modern bir dinî yapılanmadır. Özellikle Batı'ya yerleşmeleriyle birlikte modern söylem biçimlerini daha fazla ön plana çıkarmaya ve popüler kültürün araçlarını daha fazla kullanmaya girişmişlerdir. Bu araçları kullanırken hedef kitleleri özellikle yeni Ahmedîler ve Ahmedî aile içerisinde doğup büyüyen ve moderniteyle birlikte Ahmedîlik'ten uzaklaşmaya başlayan yeni nesil Ahmedî gençlerdir.

Ahmedîler, yeni nesil Ahmedî gençliğin önemli bir popüler kültür aracı olan Netflix gibi dijital mecralardaki programlara yönelik artan ilgilerini fark etmiş ve o mecralardaki programları takip etmeye başlamışlardır. Bu mecradan kendi dinî anlayışlarına uygun olan programları kendi Ahmedî bakış açılarıyla yorumlaya girişmişlerdir. Kurumsal Ahmedîliğin en önemli yayın organı olan *The Review of Religions*'da *Diriliş Ertuğrul* dizisine dair yapılan bir değerlendirme yazısı da bu durumun bir örneğidir. Bu yazı, genel bir dizi değerlendirmesi görüntüsü çizse de esas olarak yazıda, Mirza Gulam Ahmed'in mesihliğine ve mehdiliğine delil getirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

²⁷ Krş. Eric J. Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl / 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, çev. Yavuz Alogan (İstanbul: Sarmal Yayınları, 1996); Mirza Beşiruddin Mahmud Ahmed, *Ahmediyete Davet*, çev. Raşit Paktürk (Surrey: Islam International Publications, 2013), 76, 155.

Türkiye’de ve dünyada senaryo, sergilenen oyunculuk ve aksiyon sahnelerindeki gerçekçilik yönlerinden olumlu yansımaları olan *Diriliş Ertuğrul* dizisi, uluslararası TV portalları aracılığıyla izlenmiş olduğu dünyanın çeşitli yerlerinde kendisine oldukça iyi bir yer edinmiştir. Bu oldukça ünlü tarihsel dizinin yalnızca bir bölümünde geçen bir söylem üzerinden Ahmedilerin kendi görüşlerine meşruiyet kazandırma çabaları ise tartışmalı kalmaktadır.

Kaynakça

- Cevziyye, Şemseddin İbn Kayyim. *el-Menâru’l-Münîf fi’s-Sahîh ve’d-Daîf*. thk. Abdulfettah Ebû Ğudde. Beyrut: Mektebü’l-Matbûati’l-İslâmiyye, 1983.
- Çınar, Mahmut. *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013.
- Eric J. Hobsbawm. *Kısa 20. Yüzyıl / 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Sarmal Yayınları, 1996.
- Faruqui, Naseer A. *Ahmediyyat and Qadianiyyat*. USA, 1990.
- Fırlı, Ethem Ruhi. *Kâdiyânîlik*. İzmir: DEÜ Yayınları, 1986.
- Friedmann, Yohanan. *Prophecy Continuous: Aspects of Ahmedi Religious Thought and Its Medieval Background*. New Delhi: Oxford University Press, 2003.
- Geaves, Ron. *Islam and Britain: Muslim Mission in an Age of Empire*. New York: Bloomsbury Academic, 2018.
- Gregory Shaun. *Democratic Transition and Security in Pakistan*. Oxon: Routledge, 2016.
- Hâkîm, en-Nîsâbü’rî. *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*. Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2002.
- İbn Arabî Muhyiddin. *Füsûsü’l-Hikem*. thk. Ebü’l-Alâ Afifi. Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l Arabî, ts.
- İbn Arabî Muhyiddin. *Fütühât-ı Mekkiyye*. çev. Ekrem Demirli. 18 Cilt. İstanbul: Litera Yayınları, 2011.
- İbn Babâveyh Şeyh Sadûk, Ebu Cafer Muhammed b. Ali. *Kemalü’d-din ve Temamü’nnime*. Kum: Darü’l-Kütübü’l-İslâmiyye, 1395.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun Hadrami. *Mukaddime*. çev. Halil Kendir. İstanbul: Yenişafak, 2004.
- İbn Mâce. *Sünenü İbn Mâce*. Riyad: Mektebetü’l-Maârif, ts.
- Khan, Adil Khussain. *From Sufism to Ahmediyya: a Muslim minority movement in South Asia*. Bloomington: Indiana University Press, 2015.
- Korkmaz, Sıddık. “İbn Sebe Rivayetinin Tarih ve Makâlât Türü Eserlere Yansıması”. *Dinî Araştırmalar* X/29 (2007), 129-144.
- Krawitz Lilian. *Challenging Messianism and Apocalypticism: A Study of the Three Surviving Messiahs, Their Related Commonalities, Problematic Issues and The Beliefs Surrounding Them*. South Africa: University of South Africa, PHD Thesis, 2010.
- Kutlu, Sönmez. “Beklenen Kurtarıcı İnanışına Dayalı Siyasî ve Dinî Hareketlerde Mehdilik Tipolojileri”. *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*. ed. Yusuf şevki Yavuz. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017.
- Küçüköner, Halide Rumeysa. “‘Mormon Bakış Açısından Ahmedilik: Garth Jones Ve Onun ‘İslam’ın Ahmedileri: Bir Mormon Karşılaş-Tır-Ması Ve Perspektifi’ Makalesine Dair Değerlendirme ve Tercüme”. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 12/3 (Ağustos 2020), 642-688.
- Mahmud Ahmed, Mirza Beşiruddin. *Ahmediyete Davet*. çev. Raşit Paktürk. Surrey: Islam International Publications, 2013.
- Malik, Zafir. “Was Ertuğrul Ghazi a Real Person? Uncovering the Truth Behind the Netflix Series ‘Diriliş: Ertuğrul’”. *The Review of Religions*. 29 Ocak 2022. Erişim 10 Haziran 2022. https://www.reviewofreligions.org/36997/was-ertugrul-ghazi-a-real-person-uncovering-the-truth-behind-the-netflix-series-dirilis-ertugrul/#_ednref28
- Mirza Gulam Ahmad. *The Essence of Islam*. çev. Chaudhry Muhammad Zafrullah Khan. 4 Cilt. Great Britain: Islam International Publications, 2007.
- Mirza Gulam Ahmed. *Elucidation of Objectives*. UK: Islam International Publications, 2004.
- Mirza Gulam Ahmed. *İsa Mesih Hindistan’da*. çev. Abdulgaffar Han. Turkey, 2008.

- Muhammad, Munir - Kayani, Rustam. *Report of the Court of Inquiry constituted under Punjab act II of 1954 to enquire into the Punjab disturbances of 1953*. Punjab, 1954.
- Muhammed Bâkır es-Sadr. *Bahs Havle'l-Mehdî*. Beyrut: Dârü't-Teâruf, 1981.
- Mukaddem, Muhammed Ahmet İsmail el-. *Hurafe Değil Gerçek Mehdi*. çev. Mustafa Öztürk. İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2011.
- Muzaffer Tan. "Geçmişten Günümüze Şiilik". *ESKİYENİ Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 25 (2012), 65-69.
- Ron Geaves. *Islam in Victorian Britain: The Life and Times of Abdullah Quilliam*. United Kingdom: Kube Publishing, 2010.
- Sarıçioğlu, Ekrem. *Mehdi Gelecek mi? Dinlerde Mehdi Tasavvurları*. Samsun: Fakülte Kitabevi, 1997.
- Sıddık Korkmaz. *Tarihin Tahriği İbn Sebe Meselesi*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2005.
- Teber, Ömer Faruk. "Mehdilik İnanıcı Temelinde Oluşan Geç Dönem Mezhepler". *Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans Programı İslam Mezhepleri Tarihi*. ed. Mehmet Ali Büyükkara. 192-197. Eskişehir, 2012.
- Yılmaz, Orhan. "Mehdi İnançına Kaynaklık Teşkil Eden Hadislerin Değerlendirmesi". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic C 12/2* (2017), 265-282.
- "About Abdullah Quilliam". Erişim 19 Nisan 2022. <http://www.abdullahquilliam.org/about-abdullah-quilliam/>
- "Have You Experienced God". Erişim 01 Haziran 2022. <https://www.reviewofreligions.org/existence-project-submissions/>
- The Review of Religions. "Home". Erişim 11 Haziran 2022. <https://www.reviewofreligions.org/>
- Revue der Religionen. "Home". Erişim 10 Haziran 2022. <https://www.revuederreligionen.de/>
- La Revue des Religions. "Home". Erişim 11 Haziran 2022. <https://www.revuedesreligions.org/>
- Perlego. "Islam in Victorian Britain The Life and Times of Abdullah Quilliam". Erişim 19 Nisan 2022. <https://www.perlego.com/book/733552/islam-in-victorian-britain-the-life-and-times-of-abdullah-quilliam-pdf>
- World Cat. "Islam in Victorian Britain: The Life And Times Of Abdullah Quilliam". Erişim 19 Nisan 2022. <https://www.worldcat.org/title/islam-in-victorian-britain-the-life-and-times-of-abdullah-quilliam/oclc/654779640>
- "Print Magazine Editions". 30 Mayıs 2022. <https://www.reviewofreligions.org/print-magazine-editions/>
- "The Review of Religions En Español". 15 Haziran 2022. <https://es.reviewofreligions.org/>
- "The Review Of Religions Events & Exhibitions – Exhibition 2019". Erişim 16 Haziran 2022. <http://www.rorexhibition.org/>

Ertuğrul Gazi Gerçek Bir Kişi miydi? Netflix Dizisi “Diriliş Ertuğrul’un” Arkasındaki Hakikat Ortaya Çıkıyor²⁸

*Netflix’in sevilen dizisi Diriliş Ertuğrul ile İmam Mehdi arasındaki bağlantı nedir?*²⁹

Spoiler³⁰ uyarısı! Bu makale Diriliş Ertuğrul dizisinde anlatılanlardan farklı olabilecek tarihi gerçekliklere dayanmaktadır.

Batı'da yetişen bir Müslüman olarak, benim güzel dinimin, sözde 'Müslümanlar' tarafından aslında rahmet olarak gelen Hz. Peygamber adına terör ve şeytanlıkla (yan yana sunulduğunu) görmek bana büyük bir ızdırap vermektedir. Her ne kadar medyanın Müslümanları tasviri olumlu olmasa da aynı şekilde kendisini Müslüman olarak tanımlayan bir azınlığın (olumsuz) eylemleri de (maalesef) Müslümanlara yardımcı olmamaktadır. Müslümanların ilk defa düşman değil, kahraman olarak olumlu şekilde sunulduğunu görmek ise bu durumu değiştirmektedir.

Müslüman Game of Thrones'u³¹ olarak adlandırılan (ve) son derece popüler Türk televizyon dizisi olan 'Diriliş: Ertuğrul', yayınlandığı 2014 yılından bu yana dünya çapında bir hayran kitlesine

²⁸ Zafir Malik, “Was Ertuğrul Ghazi a Real Person? Uncovering the Truth Behind the Netflix Series ‘Diriliş: Ertuğrul’”, *The Review of Religions* (29 Ocak 2022). Bu değerlendirme yazısının tercümesinde derginin dijital versiyonu kullanılmıştır.

²⁹ Ç. N. “Diriliş Ertuğrul” dizisine dair yapılan bu değerlendirmeye, Ahmedîlerin resmî yayın organı olan *Review of Religions* isimli derginin dijital mecradaki versiyonundan ulaşılmıştır. “<https://www.reviewofreligions.org/>” isimli site, Ahmedîlerin kurumsal web sitelerinden birisidir. Yüz yıllık tarihi olan bu derginin sadece basılı olarak değil aynı zamanda dijital ortamda yayımlanması Ahmedîler ve araştırmacılar için büyük bir şanstır. Bu vesileyle derginin hazırlanmasında ve dijital ortama sunulmasında katkısı bulunan başta günümüz Ahmedî Halifesi Mirza Mesrur Ahmed’e, *Diriliş Ertuğrul* dizisine dair bu değerlendirmeyi kaleme alan *The Review of Religions* dergisinin Yardımcı Editörü Zafir Malik’e ve emeği geçen diğer Ahmedîlere çok teşekkür ederim.

Öncelikle, bu çalışmanın çevirisiyle ilgili bazı metodik hususlardan bahsetmek gerekmektedir. Çeviri sürecinde, mümkün oldukça metnin orijinaline bağlı kalınmaya gayret edilmiştir. Çevirisi yapılan metindeki küçük büyük harf kullanımları, noktalama işaretleri olduğu gibi aktarılmaya çalışılmıştır. Bu durumun tek istisnası ise parantez kullanımınıdır. Özellikle anlam muğlaklıklarının hissedildiği durumlarda çevirinin daha iyi anlaşılabilmesi adına metne, iki parantez () arasında bazı açıklayıcı ifadeler eklenmiştir. Bu bağlamda metnin okunması sürecinde parantez () içerisindeki ifadeler dikkate alınarak okuma yapılması metnin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca “Holy” kelimesi “Hazret” ifadesi şeklinde çevrilmiştir. Makalede geçen kaynaklar ise olduğu gibi aktarılmıştır. İçerik olarak müdahalede bulunulmamıştır. Sadece metnin orijinalinde, yazının sonunda verilen kaynaklar, okuyucuya kolaylık sağlanması açısından metinde geçen yerlerde dipnot vermek suretiyle ilgili sayfada ve ayrıca metnin sonunda bütün olarak orijinal halindeki gibi verilmiştir. Çalışmada bizim tarafımızdan verilen başka dipnotlar da mevcuttur. Bu sebeple çalışmanın orijinalinde yer alan sondaki kaynakçadaki dipnot rakamları ile metin içerisindeki dipnot rakamları birbirini tutmayacağı için karışıklığa sebep olmamak adına orijinal kaynakçada bulunan rakamlar kaldırılmıştır. Aynı şekilde kaynakçada metinle ilgili verilen ilave bilgiler de metindeki ilgili yerdeki dipnota başına “Y. N.” ifadesi eklenmek suretiyle eklenmiştir.

Makalede yazarın dipnotta açıkladığı bilgiler “Y. N.” ifadesiyle, çevirenin eklediği bilgilendirme notları ise “Ç. N.” ifadesiyle belirtilmiştir.

³⁰ Ç. N. “Spoiler” kelimesi Türkçe’ye “bir şeyin önceden reklamını yapma” şeklinde çevrilebilir. Ancak artık Türkçe’de de film ve dizilerden bahsederken sıklıkla “spoiler” ifadesi kullanıldığı için bu ifade olduğu gibi aktarılmıştır.

³¹ Ç. N. “Game of Thrones” uzun yıllardır devam eden bir dijital platform dizisidir. Dizinin ismini “Taht Oyunları” ve ya “Taht Savaşları” olarak çevirmek mümkündür. *Diriliş Ertuğrul* dizisindeki mücadeleler de bu diziyeye benzetildiği için dizi için “Muslim Game of Thrones” denmiştir. Verilmek istenen mesajın içeriğinin bozulmaması adına da çeviride “Game of Thrones” ifadesi olduğu gibi aktarılmıştır.

(sahip olmuştur). Bu destansı dizi, Batı Anadolu'da yaşayan 'Kayılar' adlı göçebe bir kabilenin 13. yüzyıldaki Türk lideri Ertuğrul'un (hikâyesine) dayanmaktadır.³²

Dizide Ertuğrul karakteri, hangi dinden olursa olsun zayıfların ve yoksulların haklarını savunan mazlumlar için bir umut kaynağı olarak (sunulmaktadır). Dürüstlüğü ve cesareti ile bütün davranışlarında bir Müslüman'ın sahip olması gereken özelliklere sahiptir. Hz. Peygamber, (sav) bir Hadis-i Şerif'te (şöyle buyurmuştur):

“Sizden her kim bir kötülük görürse onu eliyle değiştirsin; buna gücü yetmezse diliyle, eğer buna da gücü yetmezse kalbinden buğzetsin; ki bu imanun en zayıfıdır.”³³

Dizi boyunca Ertuğrul ve takipçilerinin Kuran'ı esas alan bir yaşamı benimsedikleri gösterilmekte ve ilham verebilmek adına geçmiş peygamberlerin hikâyeleri anlatılmaktadır. Hz. Peygamber'in (sav) hayatının gençlik ve yaşlılık dönemlerinden hadiseler anlatılmaktadır. Dizi boyunca tekrar eden tema ise

*Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. (39:54)*³⁴

ayeti çerçevesinde sevdiklerini kaybetmesine ve en zorlu sınavlarla mücadele etmesine rağmen, bir Müslümanın Allah'tan umut kesmemesine dair düşüncedir.

Ertuğrul'un Hayatı Neden Bu Kadar Az Bilinmektedir?

(Her ne kadar) -Netflix dizisi- 5 sezon ve 448 bölümden oluşmuş olsa da- özellikle oğlu Osman'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucu babası olmasına rağmen Ertuğrul'un gerçek hayatı hakkında oldukça az şey bilinmesi garip görülebilir.³⁵ Bunun nedeni, göçebe kabilelerin genellikle tarihlerini yazmayıp bunun yerine sözlü gelenek yoluyla aktarmasından kaynaklanmaktadır. (Zira) yazılanlar ya çatışmalarda yok edilecek ya da neredeyse hiçbir koruma aracı olmadığı için zarar görecekti.³⁶ Üstelik tarihin bu döneminde Ertuğrul sadece Batı Anadolu'daki küçük bir aşiretin lideriydi. Ancak bu durum Ertuğrul'un Osmanlı İmparatorluğu'nun temellerinin atılmasında oynadığı (önemli) rolden bir şey kaybettirmemektedir.

O Müslüman Türk boylarının sadece birbirlerinden ayrıldıkları değil aynı zamanda birbirleriyle savaştıkları bir dönemde yaşamıştır. (O dönemde) bölgede Selçuklular, Eyyûbiler ve Harzemşah hanedanları arasında güç mücadeleleri yaşanmaktaydı. Ertuğrul'un aşiretinin durumu ise daha da kötüydü zira iki büyük güç arasında sıkışıp kalmıştı: Batı'da Bizanslılar ve Doğu'dan geniş toprakları alarak ilerleyen Moğollar.³⁷ Burası, Haçlıların ve aynı zamanda Hıristiyan askeri şövalye topluluğu olan Tapınak Şövalyelerinin saldırılarının sürekli yaşandığı bir yerinde üzerindeydi.³⁸

³² Y. N. “Küçük Asya olarak da bilinen Anadolu, günümüz Türkiye'sinin büyük bir kısmını kapsamaktadır.

³³ Sahih Muslim, Kitab Al-İman, Hadith No. 49.

³⁴ Zümer (39) 53. Ancak Ahmedîler Besmeleyi surelerin başında bir ayet olarak saydıkları için ayet bir ayet ileride verilmektedir.

³⁵ Douglas A. Howard, *A History of the Ottoman Empire*, (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2021) 9.

³⁶ Flamur Vehapi, *Ertugrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 13.

³⁷ a.g.e. 6.

³⁸ <https://www.britannica.com/topic/Templars>.

Oğuz Türkleri kimlerdir?

Kayılar gibi Türk göçebe boyları, Oğuz Türklerinin koluydu. Aslen sekizinci yüzyılda batıya göç etmeden önce Avrasya Bozkır(lar)ında³⁹ yaşamışlardır. Doğu Avrupa, Ortadoğu ve Batı Orta Asya'ya göç eden bu kavimlere Oğuz halkı veya Türkmenler denmektedir.⁴⁰ Oğuz Türkleri, Kayı da bu kollardan biri olmak üzere, 20 kadar boy ve alt boydan oluşan bir konfederasyon(dan oluşmaktaydı).⁴¹ Kayı boyu da birkaç alt-boydan oluşmakta olup Ertuğrul'un da Karakeçili boyundan olduğu söylenmektedir.⁴²

Ertuğrul, Süleyman Şah'ın Değil, Gündüz Alp'in Oğludur

Ertuğrul'un kesin doğum tarihi bilinmemekle birlikte tarihi kaynaklarda 12. yüzyılın sonlarına doğru 1191 veya 1198 tarihlerinde doğduğu belirtilmektedir.⁴³ *Diriliş: Ertuğrul dizisinin* hayranları, Ertuğrul'u Süleyman Şah'ın oğlu olarak bilmektedirler. (Nitekim) Ertuğrul, birçok sahnede dramatik bir girişle bunu cesurca (ifade etmektedir). Ancak günümüz tarihçilerine göre babasının adı (gerçekte) Süleyman Şah değil, Gündüz Alp'tir. Bunun kanıtı, yakın zamanda I. Osman döneminde basılan üzerinde 'Osman bin Ertuğrul bin Gündüz Alp', yani 'Gündüz Alp'in oğlu Ertuğrul'un oğlu Osman' yazan iki sikkenin ortaya çıkmasıdır.⁴⁴

Ertuğrul'un ailesinin diğer fertleri dizide anlatıldığı gibidir. Annesinin Hayme Hatun olduğu söylenmektedir; (Hayme Hatun'un) Sungur Tegin, Gündoğdu ve Dünder isimli üç oğlu daha vardır. Bazı kaynaklara göre Ertuğrul'un eşinin (isminin) Halime Hatun ya da Halime Sultan olduğu söylene de isminin ve geçmişinin gerçekliğine dair kanıtlar oldukça azdır.⁴⁵ Profesör Heath W. Lowry gibi bazı tarihçiler, Ertuğrul'un çocuklarının annesinin bilinmediğini bile iddia etmektedir.⁴⁶ Ertuğrul'un çocuklarına gelince ise Gündüz, Avcı ve Osman adında üç oğlu olduğu söylenmektedir.⁴⁷

Ertuğrul Kayı Boyunun Lideri Olur

Ertuğrul'un babası Gündüz Alp, 13. yüzyılda İran'daki Mahan'dan ayrılarak Doğu Anadolu'ya doğru ilerler, Bitlis ilinin tarihi Ahlat kasabası yakınlarında yerleşir.⁴⁸ Yanındaki binlerce Türkmen'le birlikte Moğol istilasından kaçmıştır. Bundan sonra ne olduğuna dair iki farklı görüş söz konusudur: İlk görüşe göre, Ertuğrul'un babası, Fırat nehrini geçerken boğulmuş ve bu

³⁹ (Y. N.) Bu, batıda Macaristan'dan itibaren yaklaşık 5000 mil kadar Ukrayna, Sibirya ve Orta Asya boyunca, doğuda Mançurya'ya kadar uzanan bir bozkır kuşağının (ismidir).

⁴⁰ Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Volume 1, Empire of the Ghazis (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1988) 2.

⁴¹ Flamur Vehapi, *Ertuğrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 10 (Footnote)

⁴² a.g.e 14.

⁴³ a.g.e 5.

⁴⁴ Douglas A.Howard, *A History of the Ottoman Empire*, (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2021) 9; Flamur Vehapi, *Ertuğrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 16.

⁴⁵ Flamur Vehapi, *Ertuğrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 15.

⁴⁶ Heath W. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, (New York, USA: State University of New York Press, 2003) 153.

⁴⁷ Flamur Vehapi, *Ertuğrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 15.

⁴⁸ Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Volume 1, Empire of the Ghazis (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1988) 13

Flamur Vehapi, *Ertuğrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 17.

noktada aile ikiye ayrılmış; iki oğul Moğol işgali altındaki topraklara dönerek onların hizmetine girmiş, Ertuğrul ise batıya, Anadolu'ya (ilerlemeye) devam etmiştir.⁴⁹

Diğer bir görüş ise Kayı boyu, Ahlat'a yerleştikten sonra oradan da Erzurum'a göç etmiştir. Kısa bir süre sonra Ertuğrul'un babası vefat etmiş ve Ertuğrul, Kayı boyunun lideri olmuştur. Bu noktada Ertuğrul'un kardeşlerinden Sungur Tegin ve Gündoğdu, Doğu Anadolu'daki asıl yerleşim yerlerine geri dönmüşlerdir. Ancak Ertuğrul ve küçük kardeşi Dündar, yaklaşık 100 aile ve 400 Alp (asker) ile batıya, Anadolu'nun Sivas topraklarına göç etmiştir.⁵⁰

Ertuğrul'un Artan İtibarı ve Yassıçemen Savaşı

1230 yılında Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad ile Harzemşahlrın lideri Celaleddin arasında bir savaş meydana gelmiştir.⁵¹ Bu savaş, Yassıçemen Savaşı olarak bilinmektedir. Ertuğrul ve Alpleri, Selçukluların yanında savaşmış ve rakiplerini yenerek Harzemşahlara son vermiştir. Sultan Alaeddin, desteğinden dolayı minnettarlığının bir göstergesi olarak Ertuğrul'a Ankara yakınlarındaki Karacadağ topraklarını vermiştir.⁵² Ertesi yıl, *Diriliş: Ertuğrul* dizisinin 4. sezonunda gösterildiği gibi, Ertuğrul ünlü Karacahisar Kalesi'ni⁵³ ele geçirmiştir. Bunun üzerine Sultan, Ertuğrul'a -bugünkü kuzeybatı Türkiye'de- aynı zamanda Bizans sınırı olan Bitinya bölgesinde yer alan iki küçük kasabayı Söğüt ve Domaniç'i vermiştir.⁵⁴ Ertuğrul, Selçuklu Devleti'nin batı sınırını sadece Bizans kuvvetlerine karşı değil, aynı zamanda Haçlılar ve Moğolların saldırılarına karşı da etkili bir şekilde savunmuştur. Bu nedenle Sultan Alaeddin, onu bir sınır vilayetinin valisi anlamına gelen "Uç Bey" (Ooch Bey olarak telaffuz edilmektedir) olarak tayin etmiştir.⁵⁵ Daha önce belirtildiği gibi, Ertuğrul'un tam olarak hangi savaşları yaptığı veya yetişkinlik dönemiyle ilgili diğer gerçek (bilgileri) kesin olarak bilmek (oldukça) zordur. Tarihin bu noktasından itibaren Ertuğrul, topraklarını güvence altına almış ve askeri dehasıyla saldırılara karşı savaşmıştır.

Ertuğrul, 90'lı yaşlarında, 1280 (yılı) civarlarında vefat etmiştir. Ertuğrul'un idaresi altındaki tüm bu topraklar, Kayı boyunun sonraki lideri olan Osman'a geçmiştir.⁵⁶ Bu (topraklar) gelecekteki Osmanlı İmparatorluğu'nun temelini oluşturmuştur. Ertuğrul, günümüz Türkiye'sinde yer alan Söğüt'te toprağa verilmiştir.

Diriliş Ertuğrul'un karakterleri – Gerçek mi?

Söğüt'te Ertuğrul'un yanı sıra dizinin ünlü karakterlerinin isimlerinin yer aldığı bazı başka mezarlar daha bulunmaktadır. Gerçekliğini doğrulamak ve her karakter hakkında yorum yapmak

⁴⁹ Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Volume 1, Empire of the Ghazis (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1988) 13.

⁵⁰ Flamur Vehapi, *Ertugrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 17-18.

⁵¹ <https://journals.ju.edu.jo/IJHA/article/view/106220/11829>.

⁵² Flamur Vehapi, *Ertugrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 18.

⁵³ a.g.e 34.

⁵⁴ Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Volume 1, Empire of the Ghazis (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1988) 13.

⁵⁵ Flamur Vehapi, *Ertugrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 19-20.

⁵⁶ Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Volume 1, Empire of the Ghazis (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1988) 13.

zor olsa da, tarihi kaynaklarda dizinin öne çıkan üyeleriyle ilgili rastladığım şeylerden bahsedeceğim:

Not: Dizinin hayranları okuduklarına şaşırabilirler!

Muhyiddin İbnü'l-Arabî (r.a.) – (1165-1240)

İbn Arabî, meşhur bir Müslüman veli, filozof, şair ve âlimdir. Müslüman hâkimiyeti altındaki İspanya'nın Murcia (bölgesinde) doğmuştur. Özellikle tasavvuf merkezli çeşitli İslami konularda bir dizi kitap yazmıştır. İbn Arabî (r.a.) hayatı boyunca Mekke, Bağdat, Kahire, Musul ve başka pek çok şehre seyahat etmiştir.

Diriliş: Ertuğrul'da İbn Arabî, Ertuğrul'un hayatında kilit bir karakter olarak tasvir edilmiştir. Dizide İbn Arabî'ninengin bilgisi ve bilgeliği tanıdığı herkese huzur vermektedir. Ertuğrul'un birçok kez İbn Arabî'nin dualarıyla kötülerden kurtulduğu gösterilmiştir. Şüphesiz Yüce Allah'ın dualara icabet etmesi İslam inancının temel bir esasıdır; ve elbette İbn Arabî, Ertuğrul'un çağdaşıydı; İbn Arabî, Anadolu'yu birkaç kez ziyaret bile etmiştir ancak ikisinin gerçekten tanıştıklarına veya dizide tasvir edilen şekilde ilişkide bulduklarına dair hiçbir kanıt yoktur.

1205 yılında İbn Arabî Anadolu'da Malatya ve Konya'yı ziyaret etmiştir. Yaklaşık iki yıl kaldıktan sonra Kahire'ye gitmiştir. 1210 yılında Anadolu'ya dönerek Kayseri, Malatya, Sivas ve Harran şehirlerini ziyaret etmiştir. 1240 yılında Şam'da vefat etmiştir.⁵⁷

Sultan Alaeddin Keykubad I (1188 veya 1190 – 1237)

Sultan I. Alaeddin 1220-1237 yılları arasında Selçuklu sultanı olmuştur. Babası I. Keyhüsrev'in ölümünden sonra I. Alaeddin ve kardeşi İzzeddin Keykâvus tahta geçmek için birbirleriyle savaşmışlardır. (Alaeddin) Ermeni kralı ve amcası -Erzurum valisi olan- Tuğrul Şah'ın yardımıyla kardeşini Kayseri'de kuşatmıştır. Ancak kuşatmasında başarısız olmuş ve Ankara kalesine çekilmiştir. Ancak Ankara'da erzakları tükenince İzzeddin tarafından yakalanıp hapse atılmıştır. İzzeddin, bu isyan için kardeşini idam ettirmek istemiş (ancak) hocası Mecduddin İshak bunu yapmasına engel olmuştur ve idam edilmek yerine hapiste tutulmuştur.⁵⁸ İzzeddin 1220 yılında ölünce, erkek varisi olmadığı için taht Alaeddin'e geçmiştir.⁵⁹

Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın saltanatında, Selçuklular kısa bir refah dönemi yaşamışlardır. 1227'de Eyyûbî Sultanı Melik Adil'in kızı Melike Adile ile evlenmiştir. I. Alaeddin'in ilk eşi Ermeni veya Rum asıllı olan Mahperi Hatun'du. (Mahperi Hatun) (sultanın) en büyük oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev II' nin annesidir. Sultan Alaeddin'in üçüncü evliliği (ise) Erzurum valisi Tuğrul Şah'ın kızı olan kuzeni ile olmuştur.⁶⁰

Sultan Alaeddin, saltanatı sırasında ticari ilişkileri artırmış, bilime ve eğitime önem vermiştir. Çökmekte olan devleti askeri olarak da güçlendirmiştir. Entelektüeller onun sarayında iyi

⁵⁷ <https://ibnarabisociety.org/influence-of-ibn-arabi-on-the-ottoman-era-mustafa-tahralli/>.

⁵⁸ Faruk Sumer, "Keykubad I", TDV Encyclopedia of Islam, <https://islamansiklopedisi.org.tr/keykubad-i>.

⁵⁹ <https://www.allaboutturkey.com/alaeddin-keykubad.html>.

⁶⁰ Suzan Yalman, "The 'Dual Identity' of Mahperi Khatun: Piety, Patronage and Marriage across Frontiers in Seljuk Anatolia", Patricia Blessing & Rachel Goshgarin (eds), *Architecture and Landscape in Medieval Anatolia, 1100-1500*, (U.K.: Edinburgh University Press, 2017) 231-233.

karşılanmış; Muyiddin İbn Arabî (r.a.) ve Celaledin Rûmî (r.a.) gibi saygın âlimler onu sık sık ziyaret etmiştir.⁶¹

'Diriliş: Ertuğrul'da anlatılanın aksine Sultan Alaeddin, kötü şöhrete sahip Saeddin Köpek tarafından öldürülmemiştir. Sultan Alaeddin 1237'de büyük bir ziyafetten sonra zehirlenerek öldürülmüştür.⁶² Ölümü ani olmuştur ama onu kimin zehirlediği bilinmemektedir. O zamanki söylentiler, kendisinden sonra tahta geçen II. Gıyasettin Keyhüsrev tarafından⁶³ zehirlendiğine dairdir. Zira (II. Gıyasettin Keyhüsrev'in) babasının arzusu kendisi yerine küçük kardeşi -Eyyubi prensesi Melike Adile'nin oğlu olan- III. İzzeddin Kılıç Arslan'ın tahta çıkmasıydı.⁶⁴

Sadeddin Köpek - (ö. 1238)

(Dizide) 2. sezondan 4. sezona kadar Selçuklu Emiri olan Sadeddin Köpek, kurnazlıkları ve ihanetleriyle Ertuğrul'un en büyük düşmanı olarak gösterilmektedir. İlginçtir ki, ihanet ve kurnazlık onun gerçek hayatının da temel özelliklerindedir. (Zira) bir akademisyen olan Sara Nur Yıldız onun hakkında: *Selçuklu Anadolu'sunda Bir Ttiranın Yükselişi ve Düşüşü: Sadeddin Köpek'in Terör Saltanatı, 1237-8 isimli* büyük bir bölüm yazmıştır.

Sadeddin'in hayatının erken dönemi hakkında çok şey bilinmemektedir. Ancak, Sultan Alaeddin Keykubad'ın sultanlığı döneminde Sadeddin, kraliyet hanedanında emir ve önde gelen bir vezirdir. Yukarıda bahsedildiği gibi, Sultan Alaeddin'in zehirlenmesi olayına karıştığına dair hiçbir delil yoktur. Ancak Sultan Alaeddin'in ani ölümü Sadeddin'e hamle yapma fırsatı vermiştir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev, babasının ölümünden sonra tahta çıktığında sadece 15-16 yaşlarındaydı. (Bu sebeple) Sadeddin onun üzerinde hızla nüfuz kazanmış ve böylece terör saltanatını başlatmıştır. Sadeddin, tehdit olarak gördüğü nüfuzlu vezirleri ve komutanları tasfiye amaçlı bir dizi cinayete girişmiştir. İlk saldırı, Selçuklu ordusunun güçlü bir birliğine ve diğer Harzem liderlerine komutanlık eden Harezmsahlara karşı yapılmıştır. Bunu takiben, Sadeddin, Sultan'ın üzerindeki hâkimiyetini artırmış ve onu ziyaret eden diğer vezirleri veya memurları engellemeye (başlamıştır). Öldürme çılgınlığı burada da bitmemiş: Sultan Alaeddin'in, Eyyûbi olan eşi Melike Adile Hatun ile iki oğlu III. İzzeddin Kılıç Arslan ve III. Ruknüddin'in öldürülmelerini emretmiştir.

Hiçbir vezir Sadeddin'in terörü altında güvende olmamış ve (o) neredeyse durdurulamaz (biri olmuştur). Bundan sonraki hamlesi (ise artık) kendisini padişah ilan etmek ve genç II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in işini bitirmek olacaktı. Öncelikle Sadeddin, Konyalı bir kadınla gizli bir ilişki yaşayan (ve bu ilişkiden doğan) I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in -I. Alaeddin Keykubad'ın babası- oğlu olduğu

⁶¹ <https://www.allaboutturkey.com/alaeddin-keykubad.html>.

⁶² Sara Nur Yıldız, "The rise and fall of a tyrant in Seljuq Anatolia: Sa'd al-Din Kopek's reign of terror, 1237-8", Robert Hillenbrand, A.C.S. Peacock and Firuza Abdullaeva (eds), *Ferdowsi, the Mongols and the History of Iran*, (London, UK: I.B. Tauris & Co. Ltd, 2013) 94.

⁶³ <https://www.allaboutturkey.com/alaeddin-keykubad.html>.

⁶⁴ Sara Nur Yıldız, "The rise and fall of a tyrant in Seljuq Anatolia: Sa'd al-Din Kopek's reign of terror, 1237-8", Robert Hillenbrand, A.C.S. Peacock and Firuza Abdullaeva (eds), *Ferdowsi, the Mongols and the History of Iran*, (London, UK: I.B. Tauris & Co. Ltd, 2013) 94.

söylentilerini yaymaya başlamıştır. Bu bağlantı, Sadeddin'i, Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın üvey kardeşi ve genç II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in amcası yapacaktı.

Köpek, en kıdemli ve en güvenilir vezirlerden biri olan Kemaleddin Kamyar'ı hapsedip idam ettiği ise genç Sultan, Sadeddin'in gözünü tahtaya diktiğini ve (artık yeni hedefin) kesinlikle kendisinin olduğunu anlamıştır. Gıyaseddin, hizmetkârlarından birisini Sivas'ın (Türkiye'de bir şehir) komutanı Hüsameddin Karaca'ya göndererek kurnaz Sadeddin'den kurtulmak için yardım istemiştir. Programın hayranları, Ertuğrul'un, Sadeddin'in düşüşüyle hiçbir ilgisi olmadığını öğrenince hayal kırıklığına uğrayabilir. Onun yerine Sultan'ın emriyle (Sadeddin'in) işini bitiren Hüsameddin olmuştur. Başlangıçta Sadeddin'i, pohpohlayarak ve ona pahalı hediyeler sunarak güvenini kazanmıştır. Sonra bir gece, bir içki faslından sonra Hüsameddin ve bir hizmetçisi Sadeddin'i öldürmüş ve cenazesi daha sonra Konya'ya götürülerek sergilenmiştir.⁶⁵

Ertuğrul'un Sadık Alpleri – Turgut Alp, Samsa Çavuş, Abdurrahman Gazi

Ertuğrul'un Alplerinden bazıları sadece onun yanında değil, oğlu I. Osman ve torunu Orhan'ın yanında da savaşmış değerli savaşçılardır:

Turgut Alp

Hayatı hakkında bilgi az olsa da, onun ismi erken dönem Osmanlı kaynaklarında olduğu kadar Bizans kaynaklarında da geçmektedir. Turgut, Ertuğrul'un yanında savaşmıştır; Ertuğrul'un vefatından sonra Ertuğrul'un oğlu Sultan I. Osman'ın komutanı olarak görev yapmış ve İnegöl'ün fethinde etkili olmuştur.⁶⁶ 120 yaşına kadar yaşadığı bildirilen Turgut, I. Osman'ın ölümünden sonra, Osman'ın oğlu Sultan Orhan'a da hizmet etmiştir.⁶⁷ Sultan Orhan'ın saltanatı sırasında Turgut, Atranos'u (bugünkü Orhaneli) ele geçiren orduda yer almıştır. Bu zafer, Turgut'un da katıldığı Bursa'nın fethinin yolunu açmıştır.⁶⁸

Samsa Çavuş

Samsa'nın hayatı hakkında hiçbir ayrıntı bilinmemektedir ancak Prof Ahmet Şimşirgil'e göre Ertuğrul, Söğüt'e gelip Bizanslılara karşı akınlar yapmaya başlayınca Samsa Çavuş Ertuğrul'un saflarına katılmıştır.⁶⁹

Abdurrahman Gazi

Turgut ve Samsa ile birlikte, Abdurrahman Gazi de hem I. Osman'a hem de oğlu Sultan Orhan'a hizmet etmeye devam eden Ertuğrul'un bir başka sadık savaşçısıydı.⁷⁰ I. Osman'ın saltanatı

⁶⁵ Sara Nur Yıldız, "The rise and fall of a tyrant in Seljuq Anatolia: Sa'd al-Din Kopek's reign of terror, 1237-8", Robert Hillenbrand, A.C.S. Peacock and Firuza Abdullaeva (eds), *Ferdowsi, the Mongols and the History of Iran*, (London, UK: I.B. Tauris & Co. Ltd, 2013) 94-99.

⁶⁶ Baki Tezcan, *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*, (USA: Cambridge University Press, 2010) 86.

⁶⁷ Flamur Vehapi, *Ertugrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 6 (footnote).

⁶⁸ Faruk Sumer, "Turgut Alp", TDV Encyclopedia of Islam, <https://islamansiklopedisi.org.tr/turgut-alp>.

⁶⁹ <http://ahmetsimsirgil.com/islam-dunyasinin-yeni-lideri-ertugrul-gazi/>; Flamur Vehapi, *Ertugrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 20 (footnote); Dr Cengiz Zengin, *Ertugrul Ghazi Kuruluş*, (Istanbul, Turkey: Bilgeoguz Publications, 2015) 172.

⁷⁰ Dr Cengiz Zengin, *Ertugrul Ghazi Kuruluş*, (Istanbul, Turkey: Bilgeoguz Publications, 2015) 172.

sırasında Abdurrahman, bir dizi Bizans Kalesi'ni kuşatmış ve fethetmiştir. İznik'in fethini kolaylaştıran müstahkem Kara Tekin kalesinin ele geçirilmesinde etkili olmuştur.⁷¹

1327 veya 1328'de Sultan Orhan, Abdurrahman'a, Bizans işgali altındaki Aydos Kalesi'ni fethetmesini emretmiştir. Ünlü Osmanlı tarihçisi Aşık Paşazade, bu kalenin nasıl ele geçirildiğini ilginç bir şekilde anlatmaktadır. (Nitekim o) kale komutanının kızının rüyasında, bir çukura düştüğünü ve bir adamın onu kurtardığını gördüğünü söylemektedir. (Kız) kim olduğunu bilmeden kurtarıcısına âşık olmuştur. Abdurrahman, kaleyi kuşattığında, (kız) onun, rüyasında kendisini kurtaran adam olduğunu hemen hatırlamıştır. Abdurrahman'a gece (kaleye) dönmesini ve kaleye girmelerine izin vereceğini belirten gizli bir not göndermiştir. Abdurrahman'ın ordusu geri çekilir gibi yaparak kuşatmayı kaldırmıştır. Ancak Abdurrahman 80 askerle birlikte gece geri dönmüş ve komutanın kızı tarafından kaleye girişlerine izin verilmiştir. Böylelikle kale ele geçirilmiştir. Abdurrahman daha sonra kale komutanının kızıyla evlenmiş ve bu evlilikten Kara Rahman adında bir oğlu olmuştur.⁷²

Artuk Bey (ö. 1091)

Artuk Bey, *Diriliş: Ertuğrul*'da 2. sezon ile 5. sezon arasında kilit karakterdir. Dodurga boyunun uzman hekimi olarak gösterilmektedir. Artuk Bey'in asıl adı Zahiruddin Artuk Bey veya Zahirüddevet olup 11. yüzyıl Selçuklusunda komutandır. Oğuzların Döğer boyuna mensuptu ve ünlü Artuklu Hanedanı da, Artuk Bey'in torunları tarafından kurulmuştur.⁷³ Hayatının erken dönemi hakkında pek fazla bilgi yoktur ancak onun ikinci Selçuklu Sultanı Sultan Alp Arslan'ın ordusunda komutan (olduğu bilinmektedir). Artuk Bey, Bizans ve Selçuklular arasındaki (önemli) bir savaş olan Malazgirt Savaşı'nda (1071) Alp Arslan'la birlikte savaşmıştır.

1076'da, Ebû Tâhir el-Cennâbî'nin liderliğinde devlet kuran -İsmaili Şiiliği'nin bir mezhebi olan- Karmatilerin çıkardığı bir ayaklanmayı bastırması emredilmiştir.⁷⁴ 7000 kişilik güçlü bir süvari birliği ile 1079 yılına kadar bu ayaklanmayı tamamen bastırmıştır. 1083'te Sultan I. Melikşah, Artuk Bey'e Güneydoğu Anadolu'daki Diyarbakır bölgesini fethetmesini emretmiştir. Ancak (bu) girişimin başkomutanı olan Fahruddevlet ile anlaşamamış ve güçlerini geri çekmiştir. Daha sonra, Şam Emiri ve Sultan I. Melikşah'ın kardeşi olan I. Tutuş'un hizmetine verilmiştir. Artuk'un tecrübesini değerlendiren Tutuş, onu Kudüs ve çevre bölgelerine vali olarak atamış ve 1091 yılında vefatına kadar bu bölgede kalmıştır.⁷⁵

Bu durum, Artuk Bey'in vefatından neredeyse 100 yıl sonra dünyaya gelen Ertuğrul ile hiç görüşmediği anlamına gelmektedir. Diğer birkaç karakterde olduğu gibi, (Artuk Bey'in de) (dizinin) hafızasının canlı tu(tulması) için diziyeye dâhil edildiğini (düşündürmektedir).

Bamsı Beyrek – Türk Halk Kültüründen Bir Karakter

Hayranların sevdiği, eğlenceli ve neşeli bir karakter olan çift kılıçlı savaşçı (Bamsı Beyrek) *Diriliş: Ertuğrul*'un sadece beş sezonunda yer almakla kalmamış aynı zamanda devam

⁷¹ a.g.e 229.

⁷² a.g.e 183, 229; <https://www.hurriyetdailynews.com/restoration-in-aydos-almost-finished-124722>.

⁷³ Clifford Edmund Bosworth, *The Mediaeval Islamic Underworld: The Banu Sasan in Arabic Society and Literature*, (Leiden, Netherlands: E.J. Brill, 1976) 134-135.

⁷⁴ <https://www.reviewofreligions.org/23842/hajj-saudi-conquest-hijaz-1925/>.

⁷⁵ Ali Sevim, "Artuk bin Eksuk", TDV Encyclopedia of Islam, <https://islamansiklopedisi.org.tr/artuk-b-eksuk>.

film olan *Kuruluş: Osman*'da dahi rol almaya devam etmektedir. Her ne kadar sevilen bir karakter olsa da gerçekte yaşamış bir karakter olduğuna dair kanıt yoktur. Bamsı, yukarıda bahsedilen diğer karakterlerden farklı olarak, aslında Türk folkloründen efsane bir karakterdir.

Oğuzların 12 halk hikâyesinden oluşan Dede Korkut Destanı'nda Bamsı Beyrek, şehzade Kam Bure'nin oğludur. Bu masalda, (Bamsı Beyrek) Bay Biçen'in kızı olan, sevdiği Banu Çiçek ile nişanlıdır. Dizinin hayranları ise dizide Ertuğrul'un alpi Doğan'ın Banu Çiçek ile evli olduğunu bileceklerdir. Hikâyenin devamında, evliliklerinin ilk gecesinde Bamsı, 40 savaşçısıyla birlikte gayrimüslimler tarafından esir alınır. 16 yıl boyunca bir kalede tutsak kalır ve kimse nerede olduğunu bilmez. Onu bulma umudunu yitiren nişanlısı Banu Çiçek başka biriyle evlenmeye karar verir. Bamsı bu evliliği, kendisini aramak için kaleye gelen bazı tüccarlar aracılığıyla öğrenir. Şans eseri, valinin kendisine âşık olan kızının yardımıyla (kaleden) kaçmayı başarır. Bamsı on birinci saatte düğünü durdurmayı başarır ve kaleyi ele geçirip arkadaşlarını serbest bırakır. Aynı zamanda, valinin kızıyla da evlenir, çünkü (kız) kendisine kaleden kaçmasına karşılık geri dönüp onunla evleneceğine dair söz vermiştir.⁷⁶

Diriliş Ertuğrul ile İmam Mehdi Arasındaki Bağlantı – 1. Sezon, 50. Bölüm

Diziyi izleyen veya İslam tarihi okuyan herkes, İslam'a en çok zarar verenlerin (Müslüman olmayanlar) değil, Müslüman gibi görünen münafıklar olduğunu bilir. İslam'ın üçüncü halifesi Hz. Osman (r.a) döneminde, ona saldıranlar Bizanslılar ya da Farşlılar olmamıştır; bilakis o, halifenin evini kuşatan ve onu öldüren Abdullah bin Sebe liderliğindeki 'Müslümanlar' tarafından öldürülmüştür.⁷⁷ Bu elim hadise o kadar vahimdi ki, daha sonradan İslam (toplumu) içerisinde meydana gelecek olan fitnenin önünü açmıştır. Yukarıda (da) bahsedildiği gibi, Sadeddin üst düzey Selçuklu komutanlarını ve devlet adamlarını tasfiye etmeye başladığında bu durum Moğolların Selçukluları ele geçirmesini kolaylaştıran bir durum olmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) ve dört Raşid Halife döneminden itibaren İslam, -bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından önceden bildirildiği üzere- manevi bir gerileme dönemi içerisindeydi. Belki de bu sorunlar nedeniyle dizideki bir sahnenin özel bir önemi vardır. 1. sezon 50. bölümde Muhyiddin İbn Arabî, bir grup dervişle birlikte bir yerde, İslam'ın ve Müslümanların korkunç durumunu tartışırken gösterilmektedir. Bu sohbet sırasında dervişlerden birisi "Mehdi gelince her şey düzelecek" der. Bu sözler hayati önem taşımaktadır. Müslümanların çoğunluğu İmam Mehdi'nin zuhurunu ve İslam'ın yeniden ihyasını gerçekleştirmesini beklemektedir. Aynı zamanda Müslümanların pek çoğu Mehdi'nin zuhur edip İslam'ı zorla yayacağına ve ona uymayanları öldüreceğine inanmaktadırlar; adeta 'Ertuğrul tipi bir şahsiyetle tüm dünyayı dolaşıp kılıcıyla insanları (zorla) İslam'a çevireceğini ima etmektedirler.

Bu konu, ilahiyatçılar arasında uzun (zamandır süregiden) bir tartışmadır ve makalenin odak noktası da bu değildir (bu sebeple) çok fazla ayrıntıya girmeyeceğim. Dikkate alınması gereken ilginç nokta, İmam Mehdi hakkında Hadis kitaplarında çok sayıda rivayet olmasına rağmen, en sahih iki hadis kitabı olan *Sahih-i Buhari* ve *Sahih-i Müslim*'de bu konuda bilgilerin bulunmamasıdır.

⁷⁶ The Book of Dede Korkut: A Turkish Epic, (Austin, USA: University of Texas, 1991) 40-69.

⁷⁷ Hazrat Mirza Bashiruddin Mahmud Ahmad, *The Outset of Dissension in Islam*, (Tilford, UK: Islam International Publications Ltd, 2013) 30, 141-143.

En büyük hadis toplayıcıları olan İmam Buhari ve İmam Müslim, İmam Mehdi ile ilgili rivayetleri bilmiyorlar mıydı? Bunun böyle olması pek olası görünmemektedir. Bunun yerine, daha olası olan sebep, İmam Mehdi hakkındaki rivayetlerin oldukça çelişkili olmasından dolayı, onları dışarıda bırakmayı tercih etmişlerdir. Bunun yerine, her ikisi de 'Meryem oğlu İsa' isimli Ahir Zamanın Vadedilen Mesih'ine atıfta bulunmaktadırlar. İbn Mâce'nin bir rivayeti (idr) bu durumu kolaylıkla çözebilmektedir. Enes bin Malik'ten (ra) gelen bir rivayette, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: 'Meryem oğlu İsa'dan başka Mehdi yoktur.'⁷⁸ Bu rivayet, ahir zamanda gelecek olan Mesih'in aynı zamanda Mehdi olacağını ifade etmekte; bu, belki de her iki saygın imamın, eserlerine İmam Mehdi yerine neden yalnızca Ahir Zamanın Mesih'i hakkındaki rivayetleri dâhil etmeyi tercih ettiklerini de açıklamaktadır.

Ahir zamanın Mehdi ve Mesih'inin tek kişi olacağına dair rivayetler problemin bir yönünü çözmektedir; peki ya (Mehdi'nin) tüm kâfirleri öldüreceğini bildiren rivayetler (ne olacak)? Eğer bu rivayetler literal olarak kabul edilirse, bu durum sadece Kur'an-ı Kerim'in ruhuna değil, aynı zamanda Peygamber Efendimiz'in (sav) sünnetine de aykırı bir durumu ortaya çıkarmaktadır. (Zira) Kur'an-ı Kerim, imanî meselelerde zorlama olmayacağını açıkça belirtmektedir.⁷⁹ Ayrıca, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) hayatı boyunca insanları İslam'ı kabul etmeye zorladığına dair tek bir olaya bile rastlamıyoruz, o halde Vadedilen Mesih ve Mehdi neden böyle bir şey yapsın ki?

Son olarak Mehdi gerçekten de kan dökerek dünyayı dolaşacaksa, beraberinde teknolojiye ilerlemeleri (dikkate alarak) nükleer bombadan daha ölümcül bir şey getirmesi gerekmektedir. Çünkü karşı koymanın oldukça kolay olduğu bir dönemde elinde kılıçla veya küçük bir silahla dünyayı dolaşıp insanları öldürmesi pek mümkün değildir.

Ahir Zamanın Vadedilen Mesih'i olduğunu iddia eden ve Müslüman Ahmediye Cemaati'nin kurucusu olan Hazreti Mirza Gulam Ahmed (a.s), -bu gaybî bilgilerin- çoğu zaman başka gayba dair bilgilerde olduğu gibi -biri mecaz olduğunu- yani Vadedilen Mesih & Mehdi'nin argümanları ve mantık ile gayrimüslimleri mağlup edeceğini (belirtmiştir). Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Vadedilen Mesih'in (a.s) savaş(lar)a son vereceğini bildirdiği ünlü bir rivayeti de bu durumu desteklemektedir.⁸⁰ Bu rivayet, Hz. Peygamber'in, müminlere, Vadedilen Mesih'e selamlarını iletmelerini emrettiği rivayetle birlikte değerlendirildiğinde⁸¹ Vadedilen Mesih'in gerçekleştireceği devrimin, Hz. Peygamber'in (sav) de bizzat belirttiği gibi barışçıl yollarla gerçekleştirilecek manevi bir diriliş olacağına işaret etmektedir.

Özetle, yukarıda sunulan gerçeklerden Netflix dizisinin yüzde kaçının gerçek tarihi (bilgilere) dayandığı açıktır. Ancak hiçbir şeyin 1. Sezon 50. Bölüm'deki 'Mehdi gelince her şey düzelecek' ifadesinden daha doğru olması mümkün değildir. (Zira) Vadedilen Mesih ve İmam Mehdi olan Hz. Mirza Gulam Ahmed'in (as) manevi devrimi dünyanın 200'den fazla ülkesine ulaşmıştır.

⁷⁸ Sunan Ibn Majah, Kitab al-Fitan, Bab Shiddat Al-Zaman, Hadith No. 4039.

⁷⁹ The Holy Qur'an, 2:257. Ahmedîler, Besmele'yi bir ayet saydıkları için ayet numaraları birer tane önden gitmektedir.

⁸⁰ Sahih Al-Bukhari, Kitab al-Anbiya, Bab Nuzul Isa bin Maryam, Hadith No. 3448.

⁸¹ Al Mustadrak Ala Al-Sahihayn, Kitab al-Fitan wa al-Malahim, Dhikr Nafkh al-Sur wa Inbat al-Ajsad.

Bu nedenle, tarihsel bilgilerde her zaman dikkatli olunmalı ve her şey gerçek olarak görülmemelidir. Aynı durum din için de geçerlidir: Kişi Mesih'in alametlerini araştırmalı ve başkalarının onun hakkında verdiği bilgiye güvenmemelidir.

Yazar Hakkında: Zafir Malik, *The Review of Religions*'ın Yardımcı Editörü'dür. Camia Ahmediyya UK – Modern Diller ve İlahiyat Enstitüsü'nden mezun olmuştur. Aynı zamanda Müslüman Ahmediye Cemaati İmamıdır ve düzenli olarak MTA International ve İslam'ın Sesi radyosunda İslam hakkındaki soruları yanıtlamaktadır

SON NOTLAR

Sahih Muslim, Kitab Al-Iman, Hadith No. 49.

Douglas A. Howard, *A History of the Ottoman Empire*, (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2021) 9.

Flamur Vehapi, *Ertugrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 13.

Ibid, 6.

<https://www.britannica.com/topic/Templars>.

Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Volume 1, Empire of the Ghazis (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1988) 2.

Flamur Vehapi, *Ertugrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 10 (Footnote).

Ibid, 14.

Ibid, 5.

Douglas A. Howard, *A History of the Ottoman Empire*, (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2021) 9.

Flamur Vehapi, *Ertugrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 16.

Flamur Vehapi, *Ertugrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 15.

Heath W. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, (New York, USA: State University of New York Press, 2003) 153.

Flamur Vehapi, *Ertugrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 15.

Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Volume 1, Empire of the Ghazis (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1988) 13.

Flamur Vehapi, *Ertugrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 17.

Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Volume 1, Empire of the Ghazis (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1988) 13.

Flamur Vehapi, *Ertugrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 17-18.

<https://journals.ju.edu.jo/IJHA/article/view/106220/11829>.

Flamur Vehapi, *Ertugrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 18.

Ibid, 34.

Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Volume 1, Empire of the Ghazis (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1988) 13.

Flamur Vehapi, *Ertugrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 19-20.

Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Volume 1, Empire of the Ghazis (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1988) 13.

<https://ibnarabisociety.org/influence-of-ibn-arabi-on-the-ottoman-era-mustafa-tahralli/>.

Faruk Sumer, "Keykubad I", TDV Encyclopedia of Islam, <https://islamansiklopedisi.org.tr/keykubad-i>.

<https://www.allaboutturkey.com/alaeddin-keykubad.html>.

Suzan Yalman, "The 'Dual Identity' of Mahperi Khatun: Piety, Patronage and Marriage across. Frontiers in Seljuk Anatolia", Patricia Blessing & Rachel Goshgarin (eds), *Architecture and Landscape in Medieval Anatolia, 1100-1500*, (U.K.: Edinburgh University Press, 2017) 231-233.

<https://www.allaboutturkey.com/alaeddin-keykubad.html>.

Sara Nur Yildiz, "The rise and fall of a tyrant in Seljuq Anatolia: Sa'd al-Din Kopek's reign of terror, 1237-8", Robert Hillenbrand, A.C.S. Peacock and Firuza Abdullaeva (eds), *Ferdowsi, the Mongols and the History of Iran*, (London, UK: I.B. Tauris & Co. Ltd, 2013) 94.

<https://www.allaboutturkey.com/alaeddin-keykubad.html>.

Sara Nur Yildiz, "The rise and fall of a tyrant in Seljuq Anatolia: Sa'd al-Din Kopek's reign of terror, 1237-8", Robert Hillenbrand, A.C.S. Peacock and Firuza Abdullaeva (eds), *Ferdowsi, the Mongols and the History of Iran*, (London, UK: I.B. Tauris & Co. Ltd, 2013) 94.

Ibid, 94-99.

Baki Tezcan, *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*, (USA: Cambridge University Press, 2010) 86.

Flamur Vehapi, *Ertugrul Ghazi: A Very Short Biography*, (USA: Crescent Books, 2021) 6 (footnote).

Faruk Sumer, "Turgut Alp", TDV Encyclopedia of Islam, <https://islamansiklopedisi.org.tr/turgut-alp>.

<http://ahmetsimsirgil.com/islam-dunyasinin-yeni-lideri-ertugrul-gazi/>

Dr Cengiz Zengin, *Ertuğrul Ghazi Kuruluş*, (Istanbul, Turkey: Bilgeoguz Publications, 2015) 172.

<https://www.hurriyetdailynews.com/restoration-in-aydos-almost-finished-124722>.

Clifford Edmund Bosworth, *The Mediaeval Islamic Underworld: The Banu Sasan in Arabic Society and Literature*, (Leiden, Netherlands: E.J. Brill, 1976) 134-135.

<https://www.reviewofreligions.org/23842/hajj-saudi-conquest-hijaz-1925/>.

Ali Sevim, "Artuk bin Eksuk", TDV Encyclopedia of Islam, <https://islamansiklopedisi.org.tr/artuk-b-eksuk>.

The Book of Dede Korkut: A Turkish Epic, (Austin, USA: University of Texas, 1991) 40-69.

Hazrat Mirza Bashiruddin Mahmud Ahmad, *The Outset of Dissension in Islam*, (Tilford, UK: Islam International Publications Ltd, 2013) 30, 141-143.

Sunan Ibn Majah, Kitab al-Fitan, Bab Shiddat Al-Zaman, Hadith No. 4039.

The Holy Qur'an, 2:257.

Sahih Al-Bukhari, Kitab al-Anbiya, Bab Nuzul Isa bin Maryam, Hadith No. 3448.

Al Mustadrak Ala Al-Sahihayn, Kitab al-Fitan wa al-Malahim, Dhikr Nafkh al-Sur wa Inbat al-Ajsad.